

PUŠKAŘI VE VÝCHODNÍCH ČECHÁCH

Ctirad BENEŠ

I. ÚČEL A ROZSAH PRÁCE

Údaje obsažené v rukopise se zabývají dosud zjištěným výčtem jmen a v mnoha případech i rodokmenů výrobců palných zbraní, především však jejich produkcí, a to v rozmezí od začátku 18. století, až do období roku 1945. Vymezení území (východní Čechy) nebude v některých případech odpovídat vymezení politickému (správnímu), neboť hranice kraje se postupně měnily. Proto také výčet jmen zde uvedených nebude zcela úplný. V mnoha případech chybí i základní archívní údaje - pak je udána pouze citace z literatury, pokud vůbec byla k dispozici. V celkovém výčtu dílen (v podrobnějším popisu) je kladen hlavní důraz na jména těch výrobců, jejichž produkci je možno doložit dochovanými předměty ve sbírkách státních i zahraničních. Rukopis by měl sloužit muzejním pracovníkům, kteří spravují mezi ostatními sbírkovými předměty i zbraně palné, především lovecké. Dále ovšem i sběratelům a milovníkům starých zbraní. Z toho důvodu bude tedy vhodné, zabývat se zde alespoň velmi krátce i historií výzkumů, dotýkajících se vývoje loveckých palných zbraní v českých zemích. Vhodným doplňkem, sloužícím k úplnější informovanosti o našich puškařích je seznam prací, touto tematikou se zabývajících, uvedený na konci.

II. K VÝZKUMU DĚJIN LOVECKÝCH ZBRANÍ A PUŠKAŘSKÝCH DÍLEN V ČECHÁCH

Zájem o výzkum a dějiny loveckých zbraní u nás se projevil dosti pozdě, ač právě patříme k zemím, kde tradice lovu jsou velmi bohaté a sbírky loveckých zbraní patří k předním v Evropě.

Studium historických zbraní se projevuje v 19. století nejprve v Německu a ve Francii, kde začíná růst zájem o středověké památky. Zkušenosti z válečných událostí (napoleonské války) pak přinesly i rozhodnutí, podchytit stav významných evropských sbírek historicky cenných předmětů, k nimž patřily i zbraně. Tak vznikla základna k vybudování nové vědecké disciplíny - obecné historie zbraní. Nejlepším evropským úvodem k dějinám zbraní a zbroje jsou práce nejvýznamnějších rakouských klasiků tohoto oboru, A. Demmína a W. Boeheima. Oba tyto badatelé také jako první uveřejňují i jména českých puškařů ze 17. a 18. století.

V Čechách nebyla však situace pro rozvoj tohoto nového odvětví historie příznivá. Tehdejší generace našich historiků se především zajímala o doklady k historickým právním českého národa, nebyla zde žádná vlastní panovnická sbírka, a většina cenných souborů loveckých zbraní v zámeckých sbírkách u nás nelákala naše historiky už i tím, že většina z nich vznikla až v době národní poroby po Bílé hoře.

Výborné práce Boheimovy, zabývající se na mnohých místech puškařskými mistry z Čech, nebyly u nás následovány. Až teprve koncem 19. století je to Bedřich Brandejs, nikoliv historik, ale puškař - konstruktér, který bezděčně klade základy k novému odvětví naší historie - k dějinám českého puškařství, zaměřeným především životopisně technicky. Svými statěmi na stránkách literatury zaměřené k otázkám puškařství a myslivosti chtěl povznášet úroveň české puškařské produkce a proto se zajímal i o dějiny loveckých zbraní.

Podklady k nejstarší části této historie shromáždil ovšem historik české kultury 16. století, Zikmund Winter. Jemu však údaje o puškařích a lovu jsou jen pomůckou k dokreslení širokých studií o hospodářských a kulturních poměrech v předbělohorských Čechách.

Po odchodu Wintera a Brandejse nastává u nás v tomto oboru velmi dlouhá odmlka. A je to až období po 2. světové válce, kdy mizí různé předsudky a vzniká vědecká základna k práci na historii českých puškařů a zbraní. V padesátých letech se objevuje jméno Jaroslava Lugse, vědeckého pracovníka Vojenského muzea. Jeho rozsáhlé dílo "Ruční palné zbraně" přináší mj. i v základních rysech přehled dějin našeho puškařství. Ale pro toto období, žel až dodnes, je opět jeho dílo prvním a zároveň posledním. Danou tematikou se zabývají pouze ojedinelé někteří čeští autoři článků ve vědeckých a odborných časopisech.

Proto tedy dosud nejbohatším zdrojem poučení o českých puškařských dílnách jsou publikace zahraniční, kde na prvním místě nutno jmenovat rakouské odborníky. Nejcennější jsou zde práce H. Schedelmanna, jehož zpracování veškerého archivního materiálu vídeňského cechu pažbařů

a puškařů nám zároveň poskytuje přehled všech puškařských tovaryšů z Čech, hlásících se ve Vídni do učení. Je ovšem samozřejmé, že takto dostáváme přehled puškařské výroby v Čechách neuceleně, je však pro celkovou znalost oboru u nás nutný.

Výzkum historie českého puškařství bude dále velmi obtížný. Kupř. téměř všechny podklady k historii cechů v Praze jsou ztraceny, podobně je tomu i na mnoha jiných místech v Čechách, jak uvádí Dr. Letošnková ve své práci o českých loveckých zbraních. Je též autorkou několika kratších pojednání o tomto oboru a shromažďuje dále příslušné materiály, pokud to vůbec ještě je možné. Nezbyvá než doufat, že souhrn jejich výzkumů, podložených téměř absolutní znalostí výrobců v Čechách v 16. - 19. století, bude brzo dokončen a knižně vydán.

III. PUŠKAŘSKÉ DÍLNY A VÝROBCI ZBRANÍ VE VÝCHODNÍCH ČECHÁCH

Dále je abecedně uveden přehled údajů, které se dosud podařilo v tomto oboru získat. Jsou zde, jak již bylo uvedeno v odd. I. především ti výrobci, jejichž produkci bylo možno doložit zachovanými výrobky - zbraněmi uloženými ve sbírkách našich muzeí a zámků. U značné části z nich jsou uváděny i podrobnější rodinné údaje, zajímavé po stránce kulturně-historické. Konečně jsou popisovány i některé význačnější konstrukce a tvar zbraní. Je však poukázáno i na další puškaře, jejichž výrobky sice neznáme, jsou však doloženy zmínkami v literatuře či v pramenech.

Je samozřejmé, že tento přehled nemůže být úplný a přesný. To je dáno jednak důvody časovými, jednak určitými obtížemi při vyhledávání podobných materiálů (neúplnost údajů, nepřístupnost některých archivních fondů, jejich nedokončené rozřídění apod.).

AXLAR Jan

Narozen r. 1791 v Semně, zemřel r. 1855. Puškař v Časlavi.

Produkce: Terčovnice perkusní, muzeum Kutná Hora (inv. č. 5)

Literatura: Střelecká revue, č. 6/1978

Archivní záznam: Axlar Jan - měšťan a zbrojzhotovitel, č. 52, Časlav.

Okr. archív Pardubice, registra učedníků 1769-88 (dne 30.1. 1777 za vyučenu J. Axlar, syn haltýřníka ze Semně, u mistra ručnickáře J. Ševčíka v Semně.)

BAKUS Jan

Je znám pouze archivní údaj ze Stát. archívu v Zámruku (knihy úmrtí, č. 1390, fol. 77): Dne 18.4. 1780 zemřel Jan, syn Jana Bakuse - sclopetarii a legione Walis. Další údaje z literatury, ani produkce nejsou známy.

BARZET Václav

Je znám pouze údaj ze státního archívu ve Vídni (1986), bez dalších podrobností: Václav Barzet, syn mistra puškaře z Pardubic, zapsán jako učeň v roce 1706. Údaj poskytl prof. Dr. W. Hummelberger z Vídně.

BENEŠ Josef

Puškař v Litomyšli kolem r. 1900.

Produkce: Flobertka, signovaná *JOS. BENEŠ CHOCEŇ* (inv. č. 72).

Archivní záznam: Dne 11.2. 1870 narozena Marie, dcera Josefa Beneše, katolika, puškaře, obyvatele v Litomyšli č. 14. (Syn Jiřího Beneše, puškaře z Chocně, a jeho manželky Františky, rozené Moravcovy z Chocně). Dne 2.4. 1874 narozen Josef, syn Josefa Beneše z Litomyšle č. 80. Stát. archív Zámorsk, matriky, č. 5401 a 5402.

BLUMEL Kryštof

Dosud se nepodařilo zjistit přesné údaje tohoto puškaře, který pracoval pro hraběte Šporka na Kuksu. Jeho produkci nám dokládá především lovecká kulovnice s lůžkovým závěrem a křesadlovým zapalováním, značená na hlavní *CHRISTOPH BLUMEL*, uložená ve zbrojnici zámku Opočno (inv. č. 7839). Konstrukčně i vzhledově zcela stejnou zbraň zhotovil pro Šporka další mistr, pracující v Kuksu, J. Michael. Ani o tomto puškaři nemáme zatím žádné podrobnější zprávy, k dispozici jsou jen kusé zmínky v literatuře. František Antonín hrabě Špork, člen českého místopředsednictví, majitel panství Lysá, Kuks a Konojedy, byl největším milovníkem a propagátorem myslivosti v Čechách. Podnikáním všeho druhu se chtěl vyrovnat staré šlechtě. Z jeho korespondence a z líčení jeho současníků (zvláště komorníka Rakovského), se dozvídáme též o zájmu Šporkově o technický rozvoj zbraní. Mezi ručnicemi, které pro hraběte Šporka zkonstruovali a zhotovili puškaři v Praze a na Kuksu, převládají zadovky se sklápnými hlavními a různé druhy opakovacích zbraní. Dne 30.6. 1736 píše Špork hraběnce Callenbergové a seznamuje ji s puškou, kterou jí dříve poslal darem. Jde o "nový druh zlamovacích ručnic se sedmi náboji a bajonetem uloženým v pažbě." Je zajímavé, že dvě pušky této konstrukce jsou uloženy též ve zbrojnici muzea v Pardubicích (inv. č. 1114 a č. 1198). Puška č. 1198 má hlaveň 76 cm dlouhou, u ústí přizpůsobenou pro tůle bodáku, uloženého v pažbě. Kování je bez výzdoby, spoušťový oblouček a botka jsou mosazné. Hlaveň je zajištěna pojistkou před obloučkem. Ocelka francouzského křesadlového zámku je součástí zásuvné ocelové nábojnice. Pro tyto nábojnice byl zhotoven zvláštní pás, podobný dnešnímu nábojovému opasku pro brokové střelivo. Střelec pak jen rychle vyměňoval nábojnici, připravenou ovšem způsobem v té době běžným: nasypáním prachu na pánevku a utěsněním kule

vložené do nábojnice ústím. Zbraň, zhotovená Ch. Blumelem (zámek Opočno) kolem roku 1720 má stejně dlouhou hlaveň jako puška pardubická (76 cm), ráž 9 mm, vývrt se sedmi rýhami. Na mosazné zámkové desce je vyryt Šporkův znak. Také další kování zbraně je mosazné.

Literatura: *L. Lejošnková*, str. 117 a 118.

BOHÁČ Josef

Puškař v Chrudimi kolem roku 1880.

Produkce: Lovecká dvojka systému Lefauchaux, muzeum Hlinsko, inv. č. 1800.

BONTA Antonín

Puškař v Pardubicích, činný kolem roku 1847.

Produkce: není známa

Literatura: *J. Sakař*, *Dějiny Pardubic*, V., str. 98

Archivní záznam: Antonín Bonta, mistr ručnickářský v Pardubicích č. 20, syn Františka Bonty, mistra krejčovského z č. 158. Sňatek s Barborou Řřhovou, nar. 14.12. 1820, dne 20.2. 1847. Stát. archív Zámorsk, matřika č. 1522.

BRANDEJS

BRANDEJS Dominik

Puškař v Třebechovicích, činný 1810 - 1852.

BRANDEJS Alois

Narozen r. 1819 v Třebechovicích, syn Dominika Brandejse. Žení se v roce 1848, svědkem je mu Ant. V. Lebeda z Prahy, jeden z nejlepších evropských puškařů poloviny 19. století.

BRANDEJS Bedřich

Narozen r. 1851 v Praze, syn A. Brandejse. Zemřel r. 1918 v Lounech. Po vyučení zaměstnán u A. V. Lebedy v Praze. Redigoval české odborné časopisy (mj. "Český střelec"). V roce 1872 zkonstruoval zadovku.

BRANDEJS František

Puškař v Byzhradci (okres Rychnov n. Kn.), kolem roku 1850.

BRANDEJS Josef st.

Puškař v České Skalici kolem roku 1850.

BRANDEJS Josef ml.

Puškař v České Skalici, syn J. B. st. Připomínán v roce 1883 na zemské hospodářské výstavě.

